

NOVICE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Na svetlobo dane od krajske kmetijske družbe.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj VII.

V sredo 18. maliga serpana (julija) 1849.

List 29.

Kakó bi se dale asekuracije zoper škodo ognja in toče po nar nizji tarifi napraviti.

Asekuracije zoper škodo ognja in toče so nprave bolj novih časov. Nekdaj niso ljudje od takih koristnih reči clo nič vedili, kér so bili v vsim bolj zabiti. Še le luč omikanja jim je prižgala tudi to spoznanje, si po lahki poti pomagati, če jih nesreča zadene. Pa, Bogú naj bo to potoženo! še dan današnji se jih ne manjka taci nemarni gospodarjev, kateri neizrečeno velike dobrote ne spoznajo, ktero te asekuracije vsacimu gospodarju prinesó.

Poglejmo nar poprej enmalo po družih deželah in v stare čase nazaj: kje in kdaj so se asekuracije začele.

Nar starejši med vsimi asekuracijami so asekuracije blagá in bark na morji; že v létu 1435 se je v Barceloni na Španjskim, v létu 1523 pa na Laškim taka asekuracija začela.

Na Nemškim so se asekuracije zoper škodo ognja nar poprej in že pred 100 léti začele. Würtemberg je mende perva dežela bila, v kateri se je v létu 1726 pogorelska družba začela. Na Prajsovskim v létu 1742, na Hanoveranskim v létu 1753, in po tém izgledu veči del po celim Nemškim je vladarsto napravo taci asekuracij prevzelo, zato kér se je njih očitna dobrota spoznala. Postave so v teh deželah zapovedale, de mora vsak gospodar svoje pohištvo zavarovati, in de ga še ne prašajo ne, ali hoče ali noče. In to je práv. Zakaj če vsi svoje pohištva zavarvajo, gré vsacimu takó malo plačati, de nobeniga ne teží, in vsak je po tém takim saj nar veči revšine obvarovan, če ga nesreča ognja zadene. — Na Nemškim, Francozskim, Angležkim, kakor zdej tudi na Avstrijanskim se je pa zraven teh deržavnih asekuracij še več družih družb ustanovilo, ktere zavarujejo tudi hišno orodje, poljske pridelke i. t. d.

Tudi asekuracije zoper škodo toče so se izpervi ga na Nemškim začele; kar je nam znano, je bila perva taka družba v Novim Strelicu, potem v Lipnici, Hamburgu, Berolinu, in potem tudi pri nas na Avstrijanskim.

Asekuracij zoper škodo ognja so se ljudje že zlo poprijeli — asekuracij zoper škodo toče se pa še zmi rej bolj ogibujejo — zato kér hiša večkrat pogori, kakor toča polje potolče.

Pa kader jih ta nesreča zadene, takrat je jok in žalovanje — tode prepôzno je; krave ni več v hlevu.

Dve reči ste, ktere zadržujete, de se vsi gospodarji ne zapišejo v te asekuracije: ena je nečimernost gospodarjev, druga pa létno plačilo, ktero se jim previsoko zdi, posebno pri asekuracijah zoper točo. In res je, de je ta tarifa predraga.

Kakó pa bi se dala obá ta dva zadržka odpraviti? Práv lahko. Vsak gospodar brez sneme naj bo primoran v obé dve družbi stopiti. Če bojo vsi gospodarji v družbo zapisani, bo prišlo na eniga tako majhno plačilo, de ga bo vsak lahko odrajtal, če bo vsako léto le trikrat menj v oštarijo šel, kakor je sicer šel.

Vsaka dežela pa naj si napravi svojo asekuracijo; to naj se pri prihodnjim pervim deželnim zboru povsod sklène — in poslanci pri tém zboru naj se krepko potegnejo za napravo teh asekuracij. Mi ne bomo pozabili ob svojim času jih te potrebe opomniti. Že na velikim kmetijskim zboru na Dunaji je bila ta reč sprožena, pa se je deželnim zboram prepustila.

Kader se bojo nove soseske ustanovile, naj soseskine možje, katerim ima dober stan njih sosedov pri sereu biti, z veliko gorečnostjo to potrebno napravo sprožijo, de bojo vse soseske edinih misel to reč dežel nimu zboru v sklep predpoložile.

Se vé, de toča vsih krajev enako ne obiskuje, tedej za vse kraje ne bo môgla enaka tarifa biti; po 20 létni skušnji naj se veči ali manjši tarifa različnih krajev določi.

To so naše misli za zdej le ob kratkim. Naj jih gospodarji, duhovni in vsi uradniki, ki imajo z ljudstvom opraviti in njegovo zaupanje vživajo, dobro prevdarijo in po deželi razširijo, de bojo dobro prevdarjene ob pravim času v pomenek prišle. Imenitna reč je to.

Kakó apno práv gasiti.

Povsod se kaže, de se imajo naši rokodelci še veliko veliko učiti.

Kakor so v marsikterih rečeh naši kmetje in rokodelci mémo kmetov in rokodelcov družih deželá veliko bolj nevedni, taki so tudi pri gašenji apna. Imamo že tudi pri nas umne možje, ki se v tém dobro znajdejo; večidel so pa taki, ki se še niso ne za eno stopnjo naprej pomaknili od tega, kar so njih spredniki pred 100 in 100 léti brez pomislika počenjali.

Kakó so nekdej pri nas apno gasili? V apnéncu so apna navozili, vode na-nj vlili, ga pomešali — in apno je bilo vgašeno! Kakó večidel se dan današnji pri nas apno gasé? V apnéncu apna navozijo, vode na-nj vlijejo, ga pomešajo — in apno je vgašeno!

Ali se pa to pravi: zares apno gasiti? Kratko malo ne!

Apno gasiti se pravi: vsako drobtinco apnenjeniga kamna z vodó takó nasititi, de apno nemore nobene kapljice vode več v-se vzeti.

Na to vižo se veliko več apna naredí, apno je veliko boljše za mavto (molter), in pri zidanji za celo tretjino (za en dritélc) več zda od apna, kakor

ga pri nas gasé. Lejte, velik dobiček! Veliko apna se prišpara, in zidanje je veliko terdnejši.

To ni prazen kemijski zmislik, ampak je že davnej poterjena skušnja na Nemškim, Laškim in v drugih deželah.

Vsaki človek, če to reč le enmalo premisli, bo spoznal, de, če se apno po naši stari malopridni navadi gasí, 1) cele kepe neraztopljeniga apnénika v apnéni ostanejo, ki se niso v vodi do dobrega razstopile, 2) ko je apno že vréti začelo, se to vrenje in popolnoma gašenje zamorí in zaduší, če se vnovič hladne vode na-nj vlije, 3) vés kamen v apnu ostane; večí kamen se sicer vùn dobí, kader se mavta dela, manjši kamen pa vunder le v njem ostane, de ni čisto, 4) apno ni nikdar z vodo takó napíto, kakor je treba.

Kakó pa gasé apno na Nemškim, na Laškim in umni zidarji tudi pri nas?

V apnéno trugo, kjer se navadno mavta dela, vlijejo nar prvič toliko vode, de blizo do verha stoji in de prostor za apno ostane. To trugo postavijo tikama apnénce (jame) takó, de enmalo proti tistimu koncu visí, kjer tružne vratica v apnéno peljejo.

Potem se dene apna v trugo, in sicer toliko, de po primeri na 10 veder vode prideta 2 mernika skupama apna.

Zdej se pa apno po celi trugi poravná (zgliha).

Ko je to storjeno, se pustí apno pri miru, de se kuha; le večí kepe se toliko zdrogajo, de voda tudi v sredo téh kep stopi.

Ko se je apno kuhati jenjalo, kar vsaki zidár iz tega lahko spozná, de so se jenjali mehurčki delati, potem se začné še le mešati sèmtertjè takó dolgo, de je vse kakor gosto mléko. Takó se vse apno popolnoma in do dobrega stopí; le kamnje na dnu truge ostane.

Potem se vratica odpró in apnéno mléko se v apnéno spustí.

Kader je vse vùn stéklo, se kamnje, ki je v trugi ostalo, z vodó lepo spêre, ki se je vnovič v trugo vlila, in kamnje se potem z lopato vùn pobere.

Po tem se v trugo, ktera je z vodó kakor pervikrat napolnjena, zopet apna dene in se ravná kakor pervikrat; tako tudi v tretjič in tako dalje, de je apnéna polna.

Tako apno je čisto skozi in skozi, vse je enako gosto, brez vsih kep, kakor maslo, z vodó do dobrega nasiteno, in — kakor smo gori rékli — za mavto veliko veliko boljši in tečniši.

To ravnanje je lahko, gré naglo izpod rok, in apno je, kakor mora biti.

Jurče razlaga svojimu strícu

cesarski patent od 4. sušca zastran desetíne, tlake in drugih dávšin.

Peto pismo.

Ljubi stric!

4. razdelk patenta očitno pové, de je razloček med pašnimi pravicami v gojzdi, in med pašnimi pravicami na polji po sternišu. Pravíce, ktere imajo kmetje, de smejo v grajšinskih gojzdi svojo živino pasti, ravno tako tudi pravíce lés sekati v grajšinskih gojzdi, in druge služne pravíce med grajšinami in podložnimi imajo nehati, zató kér prihodnjič nima več gruntnih gosposk, pa tudi ne podložnih kmetov, in podložne zaveze med njimi biti. Tode te pravíce, ktere so kmetje dosihmal v gojzdi imeli, in sploh služne pravíce (Servitutsrechte) sméjo le proti tem jenjati, de kmetje primerno odškodvanje zató dobijo. Dokler pa to odškodvanje ni izgovorjeno in določeno, imajo te pravíce, kakor so dosihmal bile, kmetam obstati.

Kér so pa te pravíce v mnogoverstnih deželah na posebne okolistave vezane, de je v eni deželi takó, v drugi pa drugač, tedej tudi v tém patentu ni bilo moč, za vse dežele enako odškodvanje izgovoriti. To bojo določile za vsako deželo posamesno dane postavé, po kterih se bojo že večkrat imenovane deželne komisije ravnale, kader bojo to delo začele.

Kar pa pašne pravíce po sternišu, po njivah, ki so za praho pušene, na travnikih po sv. Mihelu in pa pašo po zmerznjenim žitu vtiče, ktera je bila nekda v nekterih deželah zavoljo ovčje réje pripušena, je že v 7. razdelku lanjskiga patenta od 7. kimovca očitno izgovorjeno, de te pravíce imajo brez odškodvanja nehati.

5. razdelk patenta govori od tega, de davšine, ktere iz emfitevtskih in drugih pogodb (kontraktov) zastran razdelitve lastnín izvirajo, in ktere imajo z odškodovanjem nehati, se imajo tako dolgo odrajtovati, dokler se odškodovanje ne zgodi. Samó tlaka se ima že zdej v denarjih pobotati. Dogotovljenje tega odškodvanja je opravílo deželnih komisíj.

Kaj so emfitevtske pogodbe, to sim Vam že v 4. pismu razložil, kjer sim Vam tudi povedal, de vse davšine, ktere iz téh pogodb izvirajo, imajo le z odškodovanjem nehati. V tém razdelku je pa še od drugih pogodb ali kontraktov govorjenje, ktere dotičejo razdelitev lastnín; in tudi za take davšine, ktere iz téh pogodb izvirajo, gré odškodovanje odrajtati.

6. razdelka, kakor v patentu stoji, morebiti niste popolnoma zastopili; ga Vam tedej hočem práv po domače povedati. Tóle pravi: Po patentu od 7. kimovca lanjskiga léta ima desetína s primernim odškodovanjem nehati. Kar se je pa móгло — brez ozíra na slab ali bogat poljski pridelk — vsako léto v blagu cerkvi, šoli, farovžu ali za kakšne druge soseskine potrebe v gotovo odločeni méri odrajtovati, to ni v patentu lanjskiga léta zapopadeno, tedej tudi ni vzdignjeno, se mora pa vunder odkupiti. Postavim, če je dajal gruntar, polgruntar i. t. d. fajmoštru, kaplanu, učeniku, cerkovniku toliko in toliko pšenice, toliko in toliko réží za béro (kolekturo), ima ta béra tudi jenjati, pa proti tém, de se davšina odkupi.

7. razdelk patenta še enkrat pové, kar sim Vam že v 4. pismu razložil, namreč de patent od 7. kimovca lanjskiga léta ne zadeva časnih gruntnih štantnih pogodb, ktere tedej s tem patentam niso vzdignjene. Beríte še enkrat 4. pismo, če ste morebiti že pozabili: kaj de so časne štantne pogodbe.

Vaš zvest Jurče.

Kakó s človekam ravnati, kteriga je kolera napadla in kjer ni zdravnika na pomoč.

Kolera je huda bolezn, in perva dolžnost je, če človeka napade, de se berž berž po zdravnika pošlje; zakaj le zdravnik vé sto in sto sicer majnih pa vunder imenitnih lastnost te bolezn razločiti in po tém prave zdravíla bolniku podati. Nobena bolezn, tedaj tudi kolera ne, se ne da po enim kopitu ozdravljati, kér po natori bolníka se tudi natora bolezn spreminja. To pa vé le zdravnik razločiti. Tedej, kar smo v poslednjim listu Novíc opomnili, opomnimo še enkrat: de perva potreba, ako človeka kolera napade, je berž berž po zdravnika poslati. Blagor temu, kterimu umen, in skušen zdravnik na pomoč pride! Čeravno tudi zdravnikom dosti bolnikov po koléri umerje, niso zdravniki vselej tega krivi; huda bolezn sama po sebi, ali predolgo časa v nemar pušena stori, de zdravilo ne pomaga.

Kér se pa dostikrat priméri, posebno po deželi, de ni zravnika dobiti, ki ima na več krajih opraviti — je dobro in potrebno, de se vé v sili kaj početi. Čeravno